

України : від 23 трав. 1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gou.ua>. 15. Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг : закон України : від 12 лип. 2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gou.ua>. 16. Про затвердження переліку органів ліцензування : постанов Кабінету Міністрів України : від 14 листоп. 2000 р. № 1698 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gou.ua>. 17. Про затвердження переліку документів, які додаються до заяви про видачу ліцензії для окремого виду господарської діяльності : постанов Кабінету Міністрів України : від 4 лип. 2001 р. № 756 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gou.ua>. 18. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики : наказ Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва, Міністерства охорони здоров'я України : від 16 лют. 2001 р. № 38/63 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gou.ua>. 19. Про затвердження Порядку контролю за додержанням Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової, роздрібно торгівлі лікарськими засобами : наказ Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва, Міністерства охорони здоров'я України : від 27 січ. 2004 № 03/41 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gou.ua>. 20. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з випуску та проведення лотерей і Порядку контролю за додержанням Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з випуску та проведення лотерей : наказ Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва, Міністерства фінансів України : від 12 груд. 2002 р. № 128/1037 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gou.ua>. 21. Шишка Р. Б. Предпринимательское право Украины : учебник / Шишка Р. Б., Сытник А. М., Левков В. Н. и др. / [под ред. Р. Б. Шишки]. – Х. : Эспада, 2001. – 624 с. 22. Про патентування деяких видів підприємницької діяльності : закон України : від 23 берез. 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gou.ua>. 23. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової, роздрібно торгівлі лікарськими засобами : наказ Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва, Міністерства охорони здоров'я України : від 12 січ. 2001 № 3/8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gou.ua>. 24. Про затвердження видів відходів як вторинної сировини, діяльність зі збирання та заготівлі яких підлягає ліцензуванню : постанов Кабінету Міністрів України : від 28 лют. 2001 р. № 183 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gou.ua>. 25. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності із збирання, заготівлі окремих видів відходів як вторинної сировини : наказ Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва, Міністерства екології та природних ресурсів України : від 19 берез. 2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gou.ua>.

Надійшла до редколегії 15.03.2009

УДК 347.454

Ю. Ю. Рябченко

Застосування процедури наказного провадження при розгляді справ про захист прав споживачів

Розглянуто можливість застосування процедури наказного провадження при вирішенні справ про захист прав споживачів, з огляду на специфіку фактичного складу, що підлягає встановленню по таким справам.

Рассмотрена возможность применения процедуры приказного производства при решении дел о защите прав потребителей, исходя из специфики фактического состава, который подлежит установлению по таким делам.

The possibility of using of order trial procedure for deciding cases about defense of consumer's rights are considered. The specificity of fact list that must be established in such cases took into consideration.

Сьогодні в Україні захист прав споживачів відбувається на достатньо низькому рівні. За офіційними даними, надзвичайно високим залишається (а в деяких випадках ще й зростає) рівень невідповідності перевіреної органами Держспоживстандарту продукції вимогам національних стандартів (до 80 %). Система державного захисту прав споживачів в Україні хоча й працює, але є неефективною та не відповідає вимогам часу і ситуації у країні. Дотепер не прийнято Державну цільову програму із захисту прав споживачів на 2006–2010 роки. Громадськість практично не має дійових важелів впливу на рішення влади стосовно проблем захисту прав споживачів, які здебільшого носять неpubлічний та непрозорий характер, а громадські організації (об'єднання) споживачів не отримують належної підтримки з боку влади [1]. За умов, коли громадська та адміністративна форми захисту прав не є достатньо ефективними, особливо зростає значення судової форми захисту, оскільки вона містить більше гарантій дотримання прав осіб. Крім того, рішення судових органів мають більшу юридичну силу, ніж рішення інших державних органів, які можуть бути перевірені у судовому порядку [2, с. 21]. Втім, є випадки, зокрема, невинновато тривалого розгляду справ про захист прав споживачів загальними судами. Такі ситуації мають місце не тільки через недобросовісне користування своїми правами учасниками процесу, але й через недостатню пристосованість самої процесуальної форми до розгляду певних категорій справ про захист прав споживачів. Це виявляється в тому, що певні вимоги щодо захисту прав споживачів можна розглядати за процедурою наказного провадження, а не позовного, таким чином істотно скоротивши час їх розгляду. Такий підхід підвищить ефективність судової форми захисту прав споживачів, зробить правосуддя більш доступним. Зазначеному питанню й буде присвячена дана стаття. Незважаючи на актуальність даного питання, слід відмітити, що донині йому не було приділено належної уваги у вітчизняній юридичній літературі. Проблемам застосування наказного провадження були присвячені роботи В. М. Аргунова, В. І. Решетняка, М. А. Череміна, І. І. Черних. Питання захисту прав споживачів розробляли такі вчені, як О. В. Зверева, А. М. Іваненко, С. А. Косінов, Г. А. Осетинська, О. П. Письменна. Втім, першими дослідниками не розглядалась можливість застосування наказного провадження саме у зазначених справах з урахуванням їх специфі-

ки, а другими розглядалися лише матеріально-правові проблеми захисту прав споживачів.

Практика свідчить, що вимоги споживачів, як правило, є порівняно невеликими. Крім того, фактичний склад справ про захист прав споживачів здебільшого, не містить великої кількості фактів та іноді доказується за допомогою переважно письмових доказів. Також у разі задоволення судом позову про захист прав невизначеного кола осіб згідно з абз. 3 п. 9 ст. 25 Закону України «Про захист прав споживачів» (далі – Закон) [3], рішення суду, що набрало законної сили, про визнання дій продавця, виробника (підприємства, що виконує їх функції), виконавця протиправними щодо невизначеного кола споживачів є обов'язковим для суду, що розглядає позов споживача щодо цивільно-правових наслідків їх дій з питань, чи мали місце ці дії і чи були здійснені вони цими особами. Таким чином, у даному випадку споживачу необхідно лише довести факт придбання продукції у конкретного продавця та суму збитків [4]. Як зазначив у доповіді на VIII позачерговому з'їзді суддів України Голова Верховного Суду України В. Онопенко, сьогодні є необхідність у розширенні категорій справ наказного провадження [5, с. 107]. Враховуючи вищезазначене, вважаємо за потрібне розглянути доцільність і можливість розгляду і задоволення вимог споживачів у порядку наказного провадження.

Наказне провадження – це спрощена документарна процедура захисту майнових прав та інтересів кредитора, вимоги якого до боржника щодо стягнення грошових коштів або витребування майна ґрунтуються на безспірних документах, що здійснюється за відсутності спору шляхом видачі судового наказу [6, с. 220]. Згідно з ч. 2 ст. 22 Закону, у разі задоволення вимог споживача суд одночасно вирішує питання щодо відшкодування моральної (немайнової) шкоди. У юридичних колах поширена думка, що вимоги про відшкодування моральної шкоди не можуть розглядатись у порядку судового наказу. Відповідно до п. 9 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» [7] розмір відшкодування моральної (немайнової) шкоди визначається залежно від характеру та обсягу страждань (фізичних, душевних, психічних тощо), яких зазнав позивач, характеру немайнових втрат (їх тривалості, можливості відновлення тощо) та з урахуванням інших обставин. Зазначені обставини у всій їх повноті можна встановити тільки за допомогою судово-психологічної експертизи, проведення якої процедура судового наказу не передбачає. Також необхідно встановити вину заподіявача, що не може бути зроблено без участі відповідача у справі. Крім того, не допускається видача

судового наказу про стягнення сум, які визначаються оціночним шляхом (зокрема, моральної шкоди) [6, с. 224]. Таким чином, вимоги про відшкодування моральної шкоди не можуть бути розглянуті у порядку наказного провадження.

Стосовно матеріальної шкоди, згідно з ч. 2 ст. 1209 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [8], продавець, виготовлювач товару, виконавець робіт (послуг) звільняються від відшкодування шкоди, якщо вони доведуть, що шкода виникла внаслідок непереборної сили або порушення потерпілим правил користування або зберігання товару (результатів робіт, послуг). Крім того, відповідно до п. 5 ст. 16 Закону, виробник (виконавець, продавець) звільняється від відповідальності, якщо доведе, що: 1) шкоду завдано з вини самого споживача внаслідок порушення ним встановлених правил використання, зберігання чи транспортування продукції або дії непереборної сили; 2) не вводив продукцію в обіг; 3) дефект у продукції виник внаслідок додержання виробником вимог законодавства або виконання обов'язкових для нього приписів органів державної влади. Таким чином, справи про відшкодування як моральної, так і матеріальної шкоди, завданої споживачам, недоцільно розглядати за процедурою наказного провадження.

Згідно з ч. 1 ст. 95 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) [9] судовий наказ є особливою формою судового рішення про стягнення з боржника грошових коштів або вилучення майна за заявою особи, якій належить право такої вимоги. Наказне провадження слід розглядати як спрощений вид судочинства у справах, де вимоги мають очевидно достовірний характер [10, с. 157]. Відповідно до ч. 1 ст. 100 ЦПК України, однією з підстав відмови судді у прийнятті заяви про видачу судового наказу є те, що із заяви і поданих документів вбачається спір про право. Спір про право – це розбіжність між особами, які припускаються суб'єктами матеріальних правовідносин з приводу їх прав і обов'язків і неможливості внаслідок цього їх здійснення [11, с. 434]. Втім, слід визнати слушним зауваження К. Молодикова про те, що необхідно розрізняти спір про право та правовий спір, оскільки будь-яке звернення до суду про видачу судового наказу свідчить про наявність, на думку заявника, певного правового спору [5, с. 109]. Щодо наказного провадження, то про спір про право можна вести мову, коли наявні найтипівіші, найбільш поширені підстави, через які не задовольняються позови у позовному провадженні. Наприклад, має місце невідповідність матеріально-правового обґрунтування заяви про видачу судового наказу характеру спірних правовідносин [5, с. 108]. Таким чином, уявляється, що основною умовою для прийняття заяви споживача про

видачу судового наказу є те, що документи на підтвердження вимоги повинні виключати сумнів щодо її правомірності.

Щоб з'ясувати, які вимоги споживача можуть бути задоволені у порядку судового наказу, необхідно враховувати факти предмета доказування за цими вимогами, оскільки різні факти підтверджуються різними засобами доказування. Вимоги споживача у даному провадженні повинні підтверджуватись тільки письмовими доказами, причому ці докази мають бути подані у всій повноті. Слід зазначити, що для підтвердження фактів, які підлягають доказуванню у будь-якій справі про захист прав споживачів, достатньо тільки письмових доказів.

Як правило, вимоги споживача виникають за наступних договірних підстав: договір купівлі-продажу (ст. 8 Закону), договір про виконання робіт або надання послуг (ст. 10 Закону), договір про надання споживчого кредиту (ст. 11 Закону). Розглянемо ці групи вимог.

Вимоги, що виникають із договору купівлі-продажу залежно від права, захист якого вимагається, можна поділити на три групи: 1) вимоги про захист права на інформацію про товар. У предмет доказування будь-яких позовів з даної групи входить факт ненадання або несвоєчасного надання інформації, необхідної для свідомого і компетентного вибору продукції; 2) вимоги про захист права на якість, безпеку товару. У всіх цих позовах необхідно встановити факт наявності недоліків або істотних недоліків у товарі; 3) вимоги про захист права на обмін товару належної якості. Таким чином, навіть при поверховому аналізі перших двох груп вимог ми можемо стверджувати, що в порядку наказного провадження вимоги, що входять до цих груп, не можуть бути розглянуті, оскільки в першій групі необхідним фактом предмета доказування є негативний факт: ненадання або несвоєчасне надання інформації, необхідної для свідомого і компетентного вибору продукції. Як відомо, наявність негативних фактів доказується відсутністю відповідних позитивних. Доказовим позитивним фактом тут буде факт відсутності у продавця підпису споживача про ознайомлення з відповідною інформацією. Крім того, факт надання покупцеві недостовірної інформації може бути підтверджений, зокрема, показаннями свідка, які не досліджуються у наказному провадженні. Стосовно ж другої групи вимог, то тут для доказування правомірності вимог необхідно довести факт наявності недоліків або істотних недоліків у товарі. Без призначення експертизи це зробити неможливо про захист права на обмін товару належної якості. Предметом доказування за вимогами, відповідно до ч. 1 ст. 9 Закону, будуть факти: 1) неможливості використати товар за призначенням; 2) 14-денний строк від дня

купівлі на момент подання заяви (доказові факти: дата купівлі товару, дата пред'явлення вимоги продавцю) не вплив; 3) товар не перебуває у використанні з дня купівлі; 4) збереження товарного вигляду, пломб тощо. Вимоги цієї групи недоцільно розглядати в порядку судового наказу, оскільки складність у доказуванні викликає факт неможливості використати товар за призначенням. У разі укладення споживачем договору поза торговельним чи офісним приміщенням факт неможливості використати товар за призначенням доводити не потрібно, а це змінює ситуацію. Згідно з ч. 3 ст. 12 Закону споживач має право на розірвання договору за умови повідомлення про це продавця (виконавця) протягом чотирнадцяти днів з дня отримання документа, що посвідчує факт здійснення правочину поза торговельними чи офісними приміщеннями чи прийняття продукції або першої поставки такої продукції за умови, що така продукція є річчю, а прийняття чи поставка продукції відбувається пізніше моменту отримання споживачем документа на їх продаж. В умовах наказного провадження факт повідомлення продавця можна довести у разі наявності у споживача підтвердження повідомлення (якщо повідомлення направлялось рекомендованим листом із повідомленням).

Вимога про стягнення з продавця коштів, одержаних ним за договором купівлі-продажу, у зв'язку із непереданням ним продукції споживачу, згідно ст. 665 ЦК України. Якщо такий договір укладено на відстані, то ця вимога також не може бути розглянута у порядку наказного провадження, оскільки до предмета доказування входять такі за певних обставин важко доказувані факти, як факт повідомлення споживачем продавця про розірвання договору у визначений Законом строк (повернення матеріальних речей; дата одержання виправленого продавцем підтвердження інформації). Якщо ідеться про цю ж вимогу, але договір купівлі-продажу укладений не на відстані, а у загальному порядку, то вважаємо, що дана вимога може бути розглянута у порядку наказного провадження. Слід розглянути ще один вид вимог, який виникає з договору купівлі-продажу, укладеного на відстані. Це вимога про витребування продукції за укладеним договором. Підстави даної вимоги передбачені ч. 6 ст. 13 Закону. Такі вимоги теж не зможуть розглядатись у порядку судового наказу, якщо у споживача не буде документа, що підтверджував би отримання продавцем згоди споживача на укладення договору. Крім того, негативний факт невиконання вимог абз. 1 ч. 6 ст. 13 Закону щодо поставки товару споживачеві у 30-денний строк з моменту отримання згоди споживача на укладення договору продавцем (виконавцем) неможливо встановити без участі у справі продавця (виконавця).

Таким чином можемо стверджувати, що з усіх можливих вимог про захист прав споживачів, які виникають з договору купівлі-продажу, декілька може бути розглянуто у наказному провадженні. Аналогічно до зазначеного вище вимоги, що виникають із договору про виконання робіт (надання послуг), залежно від права, на захист якого поданий позов, можна поділити на дві групи: 1) вимоги про захист права на інформацію про результат роботи або послугу; 2) вимоги про захист права на якість, безпеку товару.

За першою групою вимог предмет доказування суттєво не відрізняється від такого за позовами про захист прав на інформацію про продукцію, що виникає з договору купівлі-продажу. Тому такі вимоги не можуть бути розглянуті у порядку наказного провадження. Загальним фактом предмета доказування за усіма вимогами другої групи є наявність недоліків або істотних недоліків у виконаній роботі (наданій послугі), а тому ці вимоги теж не можуть бути розглянуті у наказному провадженні. Виключення становлять вимоги, що виникають з неналежного виконання зобов'язань з надання комунальних послуг. Це пов'язано з тим, що для встановлення недоліків у даних послугах не потрібний висновок експертизи. Так, наприклад, якщо температура гарячої води, що постачається, або температури в кімнаті, що опалюється, є нижчою від встановлених нормативів, то це може бути підтверджено замірами відповідних державних органів. Відповідні документи можуть бути письмовими доказами. Згідно з ч. 5 ст. 10 Закону в разі неналежного виконання виконавцем зобов'язання з нього може бути стягнуто неустойку або пеню. Предметом доказування за такими вимогами буде факт прострочення виконання зобов'язання за договором, а також вина виконавця. Відповідно до ст. 614 ЦК України тягар доведення відсутності вини лежить на особі, яка порушила зобов'язання. У разі укладення договору поза торговельним чи офісним приміщенням або на відстані, предмет доказування в частині матеріально-правових фактів не змінюється. Таким чином, дана вимога також не може бути розглянута у порядку судового наказу, оскільки необхідно надати можливість відповідачу довести відсутність своєї вини.

У випадку надання споживачу кредиту можуть бути порушені права лише двох груп: 1) на необхідну, достовірну та своєчасну інформацію про кредит; 2) на відшкодування шкоди (збитків), завданої наданням недоступної, недостовірної, неповної, несвоечасної інформації стосовно кредиту. Втім, як встановлено, позови, що подаються споживачем у зв'язку з порушенням його прав під час укладення (виконання) кредитного договору, як правило, містять тільки вимогу про відшкодування моральної (майнової) шкоди, оскільки відновлення порушеного права на інформацію вже

не становить інтересу для споживача. Тому аналогічні вимоги також недоцільно розглядати за процедурою судового наказу.

Серед вимог, які випливають із надання споживчого кредиту і які доцільно розглянути з точки зору можливості їх задоволення в порядку судового наказу, можна виділити наступні: 1) вимога про повернення коштів, сплачених згідно з договором споживчого кредиту, у зв'язку з відкликанням споживачем своєї згоди на отримання кредиту (ч. 6 ст. 11 Закону); 2) вимога про визнання несправедливими умов договору (ч. 5 ст. 11, ст. 18 Закону); 3) вимога про визнання недійсним окремого положення договору або визнання недійсним усього договору (ч. 6 ст. 18 Закону).

Предмет доказування за вимогою про повернення коштів, сплачених згідно з договором споживчого кредиту, у зв'язку з відкликанням споживачем своєї згоди на отримання кредиту (ч. 6 ст. 11 Закону) становить: дата передачі споживачу примірника укладеного договору; дата відкликання згоди; повернення споживачем коштів та товарів, одержаних згідно з договором. Факти предмета доказування за такими вимогами можуть бути встановлені за допомогою письмових доказів. Крім того, підстави звільнення боржника від повернення стягувачеві зазначених коштів, окрім оспорування зазначених вище фактів, у Законі та ЦК України відсутні. Таким чином, дана вимога може бути розглянута за процедурою наказного провадження. Вимога про визнання несправедливими умов договору також може бути розглянута за процедурою наказного провадження, оскільки весь предмет доказування, окрім фактів, що підлягають доказуванню у будь-якій справі, складається з факту наявності несправедливої умови у договорі. Цей факт може бути підтверджений оригіналом договору між споживачем та кредитором. Зрозуміло, кредитор може оспорити даний документ, заявивши, що він викликає сумнів у достовірності або є фальшивим (ч. 2 ст. 185 ЦПК України). Втім, такі його дії, у разі непідтвердження фальшивості договору, свідчитимуть про зловживання ним своїми процесуальними правами. Вимогу про визнання недійсним окремого положення договору або визнання недійсним усього договору (ч. 6 ст. 18 Закону), на наш погляд, недоцільно розглядати за процедурою судового наказу, оскільки у п. 2 ч. 6 ст. 18 Закону вказано, що договір «може бути визнаний недійсним», а не «повинен бути визнаний недійсним». Тобто існує імовірність виникнення такої ситуації, коли не можна або недоцільно визнавати договір недійсним навіть у разі визнання його умов несправедливими.

На підставі вищезазначеного доходимо висновку, що в порядку наказного провадження можуть бути розглянуті такі вимоги про захист прав споживачів: 1) про обмін товару належної якості,

якщо він був придбаний за договором купівлі-продажу, укладеним поза торговельним або офісним приміщенням; 2) про витребування грошових коштів на підставі повідомлення продавця (виконавця) про розірвання договору купівлі-продажу, укладеного поза торговельним чи офісним приміщенням (ч. 3 ст. 12 Закону); 3) про стягнення з продавця сплаченої за товар грошової суми внаслідок відмови від договору (ст. 665 ЦК України); 4) про витребування грошових коштів з кредитора на підставі подання заяви про відкликання згоди на укладення споживчого кредиту (ч. 6 ст. 11 Закону); 5) вимоги, що виникають з неналежного виконання зобов'язань з надання комунальних послуг.

Список літератури: 1. Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://www.hgcsms.kharkov.ua/ukr/articles/articles.php>. 2. Коршунов Н. М. Гражданский процесс / Н. М. Коршунов, Ю. Л. Мареев – М. : Норма, 2004. – 848 с. 3. Про захист прав споживачів : закон України від 12 трав. 1991 р. № 1023-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 30. – Ст. 379 (із змінами). 4. Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://www.legist.ru/conf/Lukashova.htm> 5. Молодіко К. Спір між сторонами судового процесу: критерії оцінки / К. Молодіко // Право України. – 2008. – № 4. – С. 106–110. 6. Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / [Бичкова С. С., Бірюков І. А., Бобрик В. І. та ін.] ; за заг. ред. С. С. Бичкової. – К. : Атака, 2008. – 840 с. 7. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди : постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 берез. 1995 р. № 4 (із змінами) // Збірник постанов пленуму Верховного суду України в цивільних справах та з загальних питань: 1963–2005 рр. – Х. : Одиссей, 2006. – 472 с. 8. Цивільний кодекс України : за станом на 16 січ. 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 365 (із змінами). 9. Цивільний процесуальний кодекс України : за станом на 18 берез. 2004 р. № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40–42. – С. 1530. – Ст. 492 (із змінами). 10. Кройтор В. А. Гражданский процесс / Кройтор В. А. – Х. : Эспада, 2006. – 288 с. 11. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України / Штефан М. Й. – К. : Видав. Дім «Ін Юре», 2005. – 624 с.

Надійшла до редколегії 06.03.2009